

ПАВЛО КУЧЕР

МЕТАФІЗИЧНІ ВАРІАЦІЇ

МАРГІНАЛІЇ ДО
«ТРАКТАТУ ПРО ІСТИНУ»

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ПАВЛО КУЧЕР

МЕТАФІЗИЧНІ ВАРІАЦІЇ

МАРГІНАЛІЇ ДО
«ТРАКТАТУ ПРО ІСТИНУ»

Львів
Видавничий дім «Панорама»
2021

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

УДК 111.83
К 959

Павло Кучер. Метафізичні варіації : Маргіналії до «Трактату про істину». – Львів : Видавничий дім «Панорама», 2021. – 144 с.

ISBN 978-617-7227-66-2

Павло Кучер – український філософ, поет. Народився у Львові. Закінчив філософський факультет Львівського державного університету імені І. Франка (нині – національний університет). Навчався в аспірантурі кафедри філософії.

Книга «Метафізичні варіації: Маргіналії до «Трактату про істину» – це спроба налаштувати оптику, пошук стилю, за допомогою якого взагалі можна підступитися до проблеми істини. Єдиним критерієм під час її написання були щирість і неупередженість, наскільки це можливо, та відсутність авторитетів.

«Маргіналії», які пропонуються до уваги читача, – це радше підготовчі замітки до більшої праці (яка вже у роботі) – «Трактату про істину». Перевертання класичних підходів, коли замітки та маргіналії з'являються раніше за ключовий текст, якого вони стосуються.

«Метафізичні варіації» складаються з двох частин: негативного та позитивного підходів до істини. Поділ умовний, оскільки автор на наступних етапах постійно повертається до попередніх проблем, щоб висвітлити їх з іншого ракурсу та на підставі здобутого розуміння. Завершують книгу «Досліди» – написані у різний час три есеї, що доповнюють основний текст.

Для широкого кола читачів, які цікавляться філософською проблематикою.

Павло Кучер © текст, 2021
Андрій Хай © дизайн, 2021
Аскольд Кучер © живопис, використаний в ілюстраціях, 2011–2019

Усі права застережено

ISBN

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Життя – це пристрасть. Думка – це пристрасть. Пошук істини – це пристрасть. Без пристрасті все це мертво. Ті, хто розглядають Декарта як холодну людину, що утвердила розум як центр усього, певно ніколи його не читали. Бо пошуки Картезія – це пристрасть. Пошуки Канта (так!) – це пристрасть. Чого лише вартий розділ про антиномії чистого розуму у першій «Критиці». Тома Аквінський, Ніцше (тут без запитань), Кіркеґор, Гусерль, Гайдеґґер та Вітгенштайн...

Ця книга – унаочнення пристрасті, пристрасного пошуку істини. Набір стратегій або начерків, спроб досягнути незбагненне. Якщо усунути пристрасть, то нічого не залишиться – голі викладки холодного розуму. Тільки пройшовши всі лінії (начерки) до кінця та навіть відкинувши їх, можна спробувати досягнути те, що стоїть за ними.

Пристрасть – це завжди ризик, хоча дехто з посмішкою може поставитися до намагання помістити ризик у центр думки. Але коли ти йдеш до кінця, ризикуючи на завершення заперечити те, заради чого був готовий покласти життя, то це й є справжній ризик, який може перетворити твоє існування на порожнечу.

Про це, якщо стисло, книга. Щоб переказати все решта, потрібно читати – рядок за рядком, абзац за абзацом, розділ за розділом. Сподіваюся, ви відчуєте ту пристрасть, яка вела мене у цих пошуках.

Павло Кучер

6	Передмова
11	Частина перша. Спроби наблизитися до істини у негативний спосіб
12	Предмет дослідження
13	Очевидність та достовірність
18	Чому недостатньо істини як достовірності?
19	Подвоєння істини
21	Наука, істина та достовірність
22	Лабіринт достовірності
23	Небезпека підміни істини достовірністю та постановка істини під сумнів
24	Про розуміння, зануреність в істину та можливість помилки
26	Істина та проблема першопочатку
27	Істина та логіка
30	Істина та логіка – 2

ЗМІСТ

31	Пошук істини як пошук упевненості
32	Несамореферентність істини
33	Апелювання до реальності як корелята
35	Негативна та позитивна концепції хибності

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

36	Істина та буття	87	Намагання поставити первинну очевидність на початок усього
39	Істина, буття, універсалії та трансценденталії	88	Межі сумніву – 2
42	Ідеї, логіка та принципи (закони) природи	89	Сфера первинного та онтології
44	Парадокси визначення родів сущого	93	Єдине та множинне
46	Природа істини та небуття	96	Межі сумніву – 3: реальність чи щось таке
50	Екстремум істини: іманентні дослідження та вказування на трансцендентне/трансцендентальне	97	Вихід до абсолюту
61	Частина друга. Спроби наблизитися до істини у позитивний спосіб	102	Істина та свобода
62	Істина як підстава та мета	103	Вихід до я та реальності закрито: парадокси пізнання
64	Метод дослідження істини	104	Чи можна коректно описати межі: я та реальність
65	Істина як «додаткове»	106	Переосмислення розуміння реальності
68	Час, рефлексія та світло	108	Підсумок. ХЗ-принципи філософії невизначеності
68	Спосіб дослідження: Повернення до початку на нових засадах	110	Епілог. Очікування від істини
		115	Додаток. Досліди

73	Межі сумніву	116	Постістина
78	Первинність сприйняття іншого	118	Дослід про багатоправдя
82	Концептуальності	123	Есе про мандрівку та свободу/несвободу
84	Смерть як критерій	125	Ультрареальний живопис Аскольда Кучера

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ПЕРЕДМОВА

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ПЕРЕДМОВА

Аналізуючи курси філософії, складається враження, що проблема істини якщо не вже, то майже розв'язана. Усі готові свідчити про істину. Проте, якщо придивитися до проблеми уважніше, виявиться, що вона не лише не розв'язана – пошуки рішень навіть не розпочиналися. Здебільшого те, що означається цим іменем, істиною не є, отже, запропоновані підходи та моделі не є розв'язанням. Тому на часі – радикально поставити питання про сутність істини та спробувати відповісти на нього максимально щиро.

Будь-який текст відповідає на первісні запитання, що йому передують. Для мене початковим поштовхом став пошук надійного методу розрізнення фейків та нефейків у новинах: як з'ясувати, де у новинах правда, а де – фальшування? Відповіді саме на це питання, на жаль, я поки не спромігся знайти.

Насправді це достатньо болісний для мене текст, який доводить неможливість обґрунтувати власну позицію. Таке собі викристалізоване розуміння «стою на цьому та не можу інакше», незважаючи на неможливе...

Безпосереднім поштовхом до початку писання стало читання «Парменіда» Мартіна Гайдеґґера (так чи інакше, до його творів я повертатимуся протягом усього тексту). Я їхав у метро, читав Гайдеґґера, та раптом думка почала складатися у певне розуміння. Первісним текстом (точніше, начерками до нього) був розділ «Суперечливість та недостатність концепцій істини», який... не увійшов у фінальну версію «Марґіналій» через його слабкість.

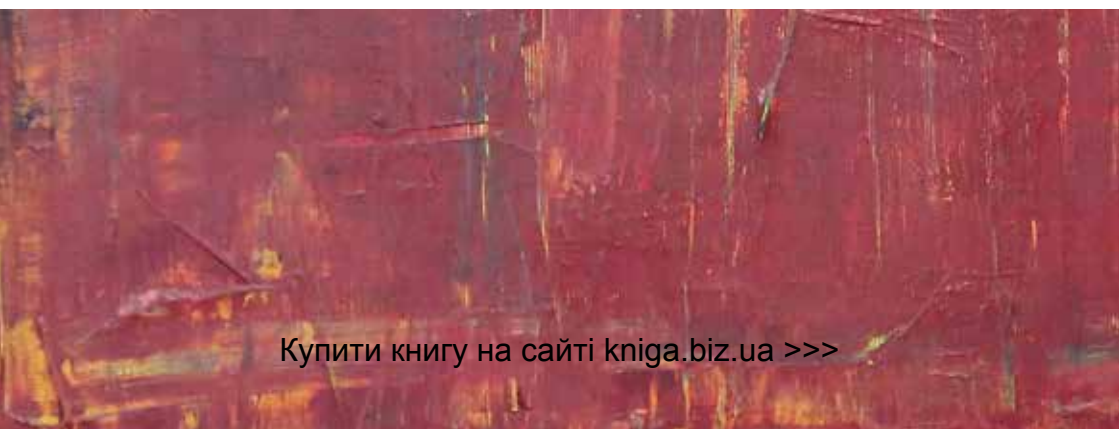
Далі – закрутилося: згадав багато з того, що читав протягом років. Деякі автори та тексти самі спадали на думку. Інших – вишукував та читав уже у процесі дослідження. Врешті-решт створилося те, що створилося. З часом (а минуло 6 років), воно теж буде переосмислено, але це не зменшує цінності, принаймні

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

для мене, того, що вже написано. Зрештою, з'явилося внутрішнє відчуття, що текст потрібно відпустити, щоб продовжити роботу далі.

«Маргіналії», які пропонуються до уваги читача – це радше підготовчі замітки до більшої праці (яка вже у роботі) – до «Трактату про істину» (не більше та не менше). Хоча це й суперечить загальноприйнятій традиції, але наразі я не бачу, чому чернетки не можуть передувати тексту. Хай буде так.

На завершення передмови хочу подякувати Оресту Друлю за можливість надрукувати окремі фрагменти (тоді ще «Чернетки», або «Шкіц») на сайті Zbruč (<http://zbruc.eu>), Аскольдові Кучеру за надану можливість використати його живопис для ілюстрування книги, Андрієві Хаю за чудове оформлення, усім моїм викладачам з університету Франка за науку та опонентам за критичні зауваження. Дмитрові Лаппо вдячний за цінну допомогу під час визначення підходів до її видання та поширення. Тарасові Гаталяку та його команді за поліграфічне втілення задуму, а Романові Фернезі за люб'язно надану можливість вийти у його видавництві. Окреме дякую моїй коханій дружині Наталії Кучер за допомогу у роботі над текстом та загалом за те, що вона є: без її підтримки я навряд написав би більше, ніж кілька перших сторінок.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

An abstract painting with a complex, layered texture. The dominant colors are deep reds and dark blues, with streaks and patches of yellow and orange. The brushstrokes are visible and expressive, creating a sense of movement and depth. The overall effect is one of intense, somewhat chaotic energy.

ЧАСТИНА ПЕРША

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ЧАСТИНА ПЕРША СПРОБИ НАБЛИЗИТИСЯ ДО ІСТИНИ У НЕГАТИВНИЙ СПОСІБ

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Традиційно, до міркувань, потрібно визначити предмет дослідження. І тут ми потрапляємо до глухого кута (нижче це буде очевидніше), адже сумнів виникає одразу щодо трьох складових: чи може **істина** бути предметом дослідження, чи може істина бути **предметом** дослідження, чи може вона взагалі бути предметом **дослідження**?

Ще більше запитань виникає з **визначенням**: в українській мові є пряме відсилання до «значення» (**визначення**), проте використовується термін і «дефініція» (судження, що розкриває зміст визначення). У багатьох мовах межа (границя) присутня у розумінні визначення: *definition, określanie, определение* тощо. Тобто **визначаючи щось**, ми його **обмежуємо**. Чи можна **обмежити** істину, якщо саме вона здійснює це обмеження, визначаючи щось як істинне та відокремлюючи його від неістинного (хибного)?

Ще одне проблемне запитання – розділ філософії, який має займатися проблемою істини. Адже намагання обмежити її дослідження онтологією, гносеологією, епістемологією, логікою чи чимось іншим призводить невідворотно до запитання: яким чином можуть бути оцінені на істинність межі цього знання? І навіть означення істини як проблеми онтології не є у жодному разі рішенням.

З цих запитань має розпочинатися розгляд проблеми істини: відомі концепції так чи інакше розпочинають дослідження на підставі вже наявних тверджень, які розглядаються як вихідні. Проте ці твердження також мають бути перевірені на істинність, тобто можуть бути піддані сумніву. Доки не здійснено цієї

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

операції, про жодне визначення істини та розуміння предмета дослідження не може йтися.

«Було б марним намагатися за допомогою дефініції зробити більш чітким, що слід розуміти під «істинним. [...] Істина, очевидно, є дещо настільки першопочаткове та просте, що зведення її до більш простого неможливе»¹.

ОЧЕВИДНІСТЬ ТА ДОСТОВІРНІСТЬ

Αλήθεια (істина, неприхованість) у розумінні Гайдеггера певним чином може розглядатися як «очевидність». Лише «певним чином», позаяк тут присутні конотації, що можуть тлумачитися як фізіологічні («оче-» та «видність» – як зорові компоненти), а також – відсилатимуть до суб'єкта (очима бачить людина, тобто суб'єкт). Звичайно, побачити можна лише з певного місця, тоді неприхованість – це характеристика об'єкта. Але зв'язок є: неприхованим може бути лише очевидне, те, що видно. Те, що є, та в нас немає сумніву, що воно є.

Очевидне Декарта (cogito) – теж з цієї серії насправді. Запитання лише виникають у разі його суб'єктивізації та фізіологізації/психологізації, межовою ситуацією яких є розташування мислення у голові (головному мозку). Звідки нам це достеменно відомо?

Друге зауваження щодо Декарта: cogito (у медитаціях додається Я, яке непотрібне у класичній латині, оскільки форма дієслова вже вказує на нього: Ego cogito – Ego sum: факт «Я мислю» дорівнює «Я існую». Певна одночасність. Очевидність складається з того, що є Я, та знання, що таке бути. І головне – існує певний центр уваги, з якого можна охопити це «Я мислю», та йо-

¹ Фреге Г. Логика. Введение // Логика и логическая семантика. М.: Аспект-Пресс, 2000. С. 307.

го «буття» – точка для здійснення рефлексії, «третій» чи «тре-те».

Пор.: «...від часу класичного сформулювання правила достовірності Декарта духовним складом сучасної науки вважається те, що вона як умови істини в достатній мірі допускає тільки те, що задовольняє ідеал достовірності. Ця суть сучасної науки визначальна для всього нашого життя»².

Достовірність справді дещо з іншого лексикону: йдеться про те, що є щось, буття чого може бути удостоверено, у чому ви впевнені. Фактично, воно є частиною систем, в які занурено істину (див. кореспондентну та когерентну концепції істини). Чується в ньому «віра», «вірність», «довіра» та, навіть, «вірування». Перша частина «досто-», якщо вірити етимологічному словнику, означає «достойний (гідний) чого-небудь». Отже, це сходження від відомого до засад, рух зсередини. З позиції Вітгенштайна, саме те, що треба, слово на своєму місці.

Пор.: «Словом «достовірний» ми висловлюємо повну впевненість, відсутність будь-яких сумнівів та у такий спосіб прагнемо переконати інших. Це суб'єктивна достовірність. А коли можна говорити про об'єктивну достовірність? – Коли помилка неможлива. Але що це за неможливість? Чи не повинна помилка бути логічно виключеною?»³.

Характерно, що одним з варіантів перекладу *Gewissheit*, яким послуговується Вітгенштайн, є «впевненість». Аналогічно, англійською мовою цю роботу було перекладено як *On certainty*, що також одним із значень має «впевненість» (див розділ:

² Гадамер Г.-Г. Що таке істина? // Істина та метод. Т. II: Доповнення. Показкички. К.: Юніверс, 2000. С. 47.

³ Вітгенштайн Л. Про достовірність. Фр. 194.

Пошук істини як пошук впевненості). Проте у подальшому, через значну психологічну забарвленість «впевненості», я використовуватиму «достовірність».

Цікавим є те, що українське слово «віра», згідно зі словниками, походить у т. ч. від латинського *vera* – «дійсний, справжній», яке є коренем латинської *veritas* (істина).

Істина не може бути удостоверею, адже це удостоверення відбувається методами системи, яка сама має відповідати істині. Отже, **істина** (у другому розумінні – див. вище) **не може бути достовірною**. Надалі ми користуватимемося поняттям істини лише у другому розумінні, щоб не створювати плутанину. Для першого залишимо «достовірність».

Без сумніву, наявні методи досліджень неможливо застосувати до пошуку істини, позаяк вони потребують так само, як й інші, перевірки на істинність, мають бути обґрунтовані істиною. Тобто **істину неможливо обґрунтувати**, принаймні методами, правилами та за критеріями, що наявні у системі, щодо якої ми її розглядаємо. В екстремальному варіанті (якщо розширити думку) – у контексті будь-якої системи. Інші варіанти: описати, відчувати, схопити в осянні... Усі варіанти можливі, але поки що вони залишаються лише гіпотетичними та потребують дослідження.

З іншого боку, ми не можемо розпочати поза межами нашого знання – в нас немає іншої точки відліку. Східна традиція розглядає щось подібне: світ – майя, яка має бути подолана. Але ще один висновок: неістинність (хибність) нашого знання теж не може бути обґрунтована, позаяк не може бути обґрунтована істина, якій вона протистоїть.

Істина як достовірність не може розглядатися як так звана відносна істина, позаяк остання має бути відносною чогось, тобто істини. Коли неможливо *обґрунтувати* істину, неможливо встановити *відносність*. Саме тому іншим найменуванням для істини як достовірності може бути лише *критеріальна* або *контекстуальна* істина.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Вітгенштайн періоду «Логіко-філософського трактату»: ми точно знаємо, про *що* слід сказати, але про нього слід мовчати. Та в іншому місці: межі мови встановлюють межі мого світу. Сходячи з цього боку – з боку відомого, Вітгенштайн пропонує цим й обмежитись, позаяк інше нам невідоме. Думка слухна, але не може бути доведеною: невідомість чогось іншого не означає, що так було, є чи буде завжди. Звідки нам відомо, що про те, про що ми не можемо говорити зараз (або ми, або зараз), узагалі неможливо говорити?! А завтра? А хтось інший, кому більше відомо?

«5.6. Межі моєї мови означають межі мого світу»⁴.

«7. Про те, про що не можна сказати, треба мовчати»⁵.

Відоме бажання Канта, що обмежив знання, щоб звільнити місце для віри. Певною мірою конструкція Канта є статичною та незмінно вічною. Проте цьому суперечить розвиток знання як з точки зору історично-прогресивної, так і замкнених теорій на кшталт Шпенглера. Якби конструкція справді була статичною, ми б не могли спостерігати приросту знання (перша точка зору) або зміни диференціацій (друга), про що йтиметься нижче.

«...мені довелося обмежити (*aufheben*) знання, щоб звільнити місце вірі, а догматизм метафізики, тобто упередження, буцімто в ній можна досягнути успіху без критики чистого розуму, є істинне джерело будь-якої невіри, що суперечить моральності, яке завжди є у найвищому ступені догматичне»⁶.

Спроба подолання замкненості Канта Гегелем скидається більше на гру всередині концептуальності, знання-по-цей бік

⁴ Вітгенштайн Л. Tractatus logico-philosophicus. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. С. 70.

⁵ Там само. С. 86.

⁶ Кант І. Критика чистого розуму. М. : Мысль, 1994. С. 24.

зі спекулятивним (вдаваним) виходом-поза-межі, позаяк істина в останнього залишається прив'язаною до знання, тобто залишається у силі *petitio principii*.

Уявляється така картина. Світовий дух сходить сам до себе довгими стежками тези-антитези-синтези. Нарешті довершується, сходить на абсолютну вершину, піднімає голову, а там уже Гегель – сидить та спостерігає за ситуацією, щоб згодом записати...

Взаємодію істини та певної концептуальності можна описати у подвійний спосіб: 1) істина не може бути тотожною будь-якому її елементу ані за формою, ані за змістом (позаяк усе, що складає систему, має бути випробувано на істинність – ми матимемо запитання на кшталт, чи істинна істина?); 2) істина має входити (повинна мати дотичність) до системи як її першооснова або вихідна точка.

До речі, *Ding an sich* (річ сама по собі) Канта може розглядатися у подвійний спосіб (окрім основного): а) це доволі сильне припущення – удостоверення її наявності відбувається лише за допомогою чуттів, тобто вона може вважатися епіфеноменом чуттів, фантомом (Еєр вважає наявність предмета чуттів чимось, що не потребує та не може бути доведено – з цього потрібно виходити); б) істина у нашому розумінні може розглядатися як річ сама по собі: має дотичність до концепції/знання, проте не може бути змістово визначеною та атрибутованою. Тобто всі ті означення «об'єктивна», «абсолютна» та інше істина, якими забивають голову нашим студентам, позбавлені сенсу.

Певною мірою Кант досі не подоланий, хоча це й постулюється у той чи інший спосіб: ми маємо справу або з елімінуванням певної частини його концепції, найчастіше – речі самої по собі, увівши іншу диференціацію, або з різними інтерпретаціями речі самої по собі як істинного джерела фундаменту

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

знання. Маркс, Ніцше, Фройд – не менші кантіанці, ніж інші. Та й ἀλήθεια Гайдеґґера, зрештою, – спосіб розкриття *Ding an sich*.

З «1)» випливає неможливість атрибутувати істину або описати її за допомогою якихось змістовних характеристик: постійна чи мінлива, часова або позачасова, логічна або алогічна, упорядкована або хаотична тощо. Так само не дається до визначення її «місце» чи «час» як наявності/існування, так і появи.

З «2)» – істина вже дана у наявній концептуальності, але її експлікація неможлива або ускладнена (результат трансформації – адаптація системою).

ЧОМУ НЕДОСТАТНЬО ІСТИНИ ЯК ДОСТОВІРНОСТІ?

Я вже звертав увагу на спроби зупинити запитання щодо істини в межах певних систем опису. Неможливість досягнути істини у другому значенні, принаймні змістово наповненої, а не апофатичними методами – через аналіз того, чим вона не є, провокує на її заперечення як такої та усунення взагалі за межі системи. Іншою крайністю є постулювання істини як чогось простого, що далі неможливо розкласти на елементи.

Обидва підходи ніби усувають сумнів, що з необхідності виникає щодо структур, в межах яких ми встановлюємо достовірність, щодо вимоги їхньої перевірки на істинність. Проте такий підхід підважують історичні дослідження змінності структур знання (Мішеля Фуко та Томаса Куна, зокрема).

Саме наявність структурних змін, унаслідок яких постає принципово інше знання, вказує на обмеженість та недостатність достовірності. Внаслідок цих змін знання хоча й ніби вибирає у себе попереднє, але розсуває горизонт осмислення світу. Типовим прикладом для досліджень останнього століття є теорія відносності Айнштайна та породжені нею зміни у фізиці. Ньютонівську фізику на її тлі, з одного боку, можна розглядати

як обмежений випадок ширшої теорії, а з іншого – як теорію, сформульовану у принципово іншій парадигмі, несумірну з новою (з точки зору досліджень уже згаданого Томаса Куна).

Зрештою, остаточні висновки, який підхід істинний, робити ще зарано: занадто малий проміжок часу береться до уваги. Якщо розглянути період у кілька тисяч років та збагатити його напрацьованим герменевтикою критичним аналізом відповідності понять у давньогрецькій, латинській, німецькій тощо мовах, то лінійність розвитку наукового знання виглядає дуже сумнівною. Водночас теза про несумірність знання, сформульованого у межах різних парадигм, теж піддається критиці.

Ці свідчення так чи інакше ставлять перед нами запитання про *джерело диференціації*. Істина є прихованою, недосяжною, але ця прихованість-недосяжність не означає її *непотрібності* та *хибності*.

ПОДВОЄННЯ ІСТИНИ

Разом з тим, під час аналізу істини як достовірності (або критеріальної істини) маємо справу з феноменом, що постійно її супроводжує: ми ніби постійно робимо відсилання до останньої істини, до трансцендентного. Так, ми погоджуємося, що істина відносна щодо структур, в яких удостоверяється. Але водночас апелюємо до того, що зможемо згодом цю релятивність подолати. Інакше – в одну й ту саму воду не можна увійти навіть одного разу, згідно з відомим уточненням Геракліта.

Цей феномен має більш широке застосування, можливо, корінням сягає світу ідей Платона, але не як щось *окреме*: є один світ, є інший. Це подвоєння в межах одного світу, коли ми говоримо про одне (про достовірність чи критеріальну істину), але маємо на увазі інше – істину. Ми ніби водночас говоримо двома мовами.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Більш слабка – критеріальна – істина підсилюється більш сильною концепцією, що лежить в основі висловлювання. Це змішування перманентне. Ми можемо усунути його шляхом заперечення «міфу про музей» (як це робить, наприклад, Квайн⁷). Але ця операція можлива лише за умови, що ми визнаємо достатньою та абсолютною (більш сильною) концепцію релятивності (відносності) – знов суперечність⁸.

Проблема аналогічна іманентній та трансцендентній трансцендентальності (за умови, що ми наразі розуміємо, що трансцендентна трансцендентальність також потребує постановки під сумнів та перевірки на істинність – більш-менш коректно ми можемо її застосовувати у міркуваннях, лише *вказуючи на неї, апелюючи до неї*). Ця операція вказування (апелювання) видається ключовою у цьому аналізі: істина є, на що ми можемо лише вказати. Причому вказування не є просторовим означенням предмета: це просто фіксація певного факту.

Подвоєння щодо істини не тотожне подвоюванню в межах певної диференціації: у диференційованому світі подвоєння – розшарування «предметів» чи «об'єктів» на два світи провокують до їхнього порівняння, прирівнювання одного до іншого чи розташування у залежності одного від іншого. Під час цього порівнювання встановлюється достовірність одного іншому, що призводить до появи копіювальних теорій – редукування

⁷ «Некритична семантика є міфом про музей, в якому значення – експонати, а слова – ярлики» (W.V.Quine. *Ontological Relativity* // *The Journal of Philosophy*. Vol. 65, №7 (Apr. 4, 1968), 185–212.

⁸ Подвоєння істини певним чином схоже на подвоєння інших універсальних категорій: добро, краса тощо. Проте істина має інший, порівняно з ними, статус: будь-що може бути перевірено на істинність – краса, добро. Але як перевірити на істинність істину? Істина може бути красивою чи некрасивою, доброю чи злою, але краса та добро мають бути істинними. Тобто істина посідає вихідну щодо всіх інших визначень та означень позицію.

Про це свідчать запитання про справжню (істинну, оригінальну) красу, справжнє (істинне) добро. Тобто навіть щодо них ми маємо спочатку визначитися з істиною, а тоді судити про добре чи прекрасне.

Разом з тим, ці запитання виникають паралельно, відволікаючи увагу від головного. До того ж спрацьовує певний автоматизм диференціації: добро – проблема етики, краса – естетики. Проте навіть у межах цих дисциплін виникає запитання про справжні, істинні добро та красу, які повертають нас до головного – проблеми істини.

одного до іншого. Але поза чи над цим порівнянням стоїть інша істина, до якої ми апелюємо. Ця істина немов з іншого світу, з яким ми порівнюємо та удостоверяємо наявну диференціацію. Долаючи одне подвоєння (диференціацію), ми апелюємо до іншого подвоєння (достовірності та істини).

Ми впевнені, що істина існує, та оперуємо нею – нехай і імпліцитно (приховано). У нас немає сумніву, що будь-яка більш слабка істина ґрунтується на більш сильній. Усі запитання виникають лише щодо того, що то за більш сильна концепція та в якому напрямі її шукати. Але чи достатньо лише нашої *впевненості*?

НАУКА, ІСТИНА ТА ДОСТОВІРНІСТЬ

Наука має за мету істину, проте всі суперечки відбуваються навколо достовірності. Дискусії у філософії науки ХХ століття прозоро на це вказують. Власне, ці дискусії також вказують на зв'язок достовірності з конвенцією: згодою всіх, що те чи інше є істиною, тобто достовірністю. Тобто достовірність у науці – це згода певної референтної групи (зрозуміло, що не можливо вимагати від пересічної людини оцінити достовірність того чи іншого знання – для цього потрібний певний фах та підготовка).

Ця згода не обов'язково стосується лише отриманого *результату*, процедури та правила отримання результату теж є продуктом згоди. Дещо вибивається з цього ряду теорія парадигм Томаса Куна, проте вона є крайнім випадком обмеження правил дискусії: як референція, що відсилає до певного невідомого, що огортає відоме (вище я згадував подібні випадки). Отже, такий підхід має бути поставлений під сумнів та більш глибоко проаналізований.

Окрім згоди, слід звернути увагу на інструменти досягнення результату у науці, які подібно до мови мають свою історію

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

та перебувають у певному процесі кодування та перекодування. Проте кожен наступний результат, навіть кардинально протилежний, спирається на попередні напрацювання. Ця спадковість теж належним чином має бути проаналізована: чи не схилили ми десь на повороті – можливо, є сенс повернути назад, щоб рушити дещо в інший бік? **У нашому уявленні, наука – це цілісний процес, що розпочався колись в історії та прямує до істини.** Цьому сумніву присвячено розділ *Про розуміння, зануреність в істину та можливість помилки.*

Разом з тим, редукування істини у науці тільки до достовірності як згоди є лише позірно достатнім, на перший погляд, адже за її допомогою неможливо пояснити, чому певні теорії, що мають доволі сильну підтримку у науковому середовищі, з часом заперечуються та відмирають. Істина все ж присутня у науці як вказівник, як мета, якої наука прагне. Проте у цьому значенні вона є лише як *констатування мети*, без подальшого аналізу.

ЛАБІРИНТ ДОСТОВІРНОСТІ

Достатньо постежити певний час за переходами слів, що повторюються, і одразу з'являється своєрідне бачення лабиринтоподібної будови буття.

Жорж Батай. Внутрішній досвід

Метафора лабіринту людського буття, запропонована Батаєм (хоча він і не говорить про метафору), досить точно описує блукання очевидності. Коли ми намагаємося встановити істину (достовірність) одного знання у стосунку до іншого, ми постійно здійснюємо переходи немов у лабіринті. І повертаємося до того самого, як правило.

Міфологічно, з лабіринту завжди існує вихід. Міфологічно. Але чи існує він насправді? І якщо існує, чи ми зможемо його

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

віднайти? Якщо лабіринт збудовано просто неба, то завжди є принаймні вихід вгору – поза межі лабіринту. Але якщо його збудовано у печері (о Платоне!)? Що може бути трагічнішим за лабіринт у печері?

Подібно до того, як у попередньому абзаці ми, зчіплюючи слова, переходимо від одного розуміння до іншого, залучаючи уривки раніше пізнаного, так і у людському бутті ми можемо мандрувати від повороту до повороту сенсу, натрапляючи на відоме/невідоме. Проте впевненості, що ми вийдемо до істини, немає.

Будь-який вихід можна поставити під сумнів. Лише логічна суперечливість зупинки надає певної прозорості висновкам. Але й вона з плином часу постає як щось сумнівне.

НЕБЕЗПЕКА ПІДМІНИ ІСТИНИ ДОСТОВІРНІСТЮ ТА ПОСТАНОВКА ІСТИНИ ПІД СУМНІВ

Сприйняття істини як достовірності за істину, тобто не помічання її подвоєння, призводить до тримання за наявні межі як за ті, що забезпечують істинність. «Пізнавши істину» у певних фактах, ми намагаємося триматися за них якомога довше. Відчуття справжньої істини, що огортає достовірність, спричиняє боротьбу до останнього за власну позицію та, ширше, концептуальність.

Більшою небезпекою є впевненість, що ми пізнали істину, а тому слід лише наочно продемонструвати її іншим, щоб вони прозріли. Теза про *недостатність інформації* в опонентів як причину хибності їхніх поглядів дуже глибоко закорінена в нас та походить саме з цієї підміни поняття істини достовірністю.

У підґрунті боротьби концептуальностей лежить цей страх – страх втратити *достовірність*, яку ми осягнули та вимагаємо цього від інших. Саме тому у світі, заснованому на удостоверенні,

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

одні концептуальності воюють з іншими, саме тому у цьому світі власна концептуальність перетворюється на зброю масового знищення. Більше того, саме тому така боротьба може бути результативною: коли не знаєш нічого, окрім достовірності, можеш отримати іншу достовірність, що зрушить з місця попередню.

Розширення меж ні до чого не призводить: кожне розширення виводить нас лише до нової (обмеженої) концептуальності, що перемагає попередню. Є передчуття (поки що лише *передчуття*), що шляхи переведення (перекладу) можуть бути різними, кожен з яких – не менш переконливий за інші. Тому мають бути поставлені під сумнів не просто межі концептуальностей, а взагалі концептуальності як такі, що є джерелом істини. Зрештою, істина теж має бути поставлена під сумнів.

ПРО РОЗУМІННЯ, ЗАНУРЕНІСТЬ В ІСТИНУ ТА МОЖЛИВІСТЬ ПОМИЛКИ

Ми знаходимо себе у світі, здатними його зрозуміти (осягнути), та вважаючи, що це розуміння буде істинним/здатне осягнути істину. Також ми припускаємо, що розуміння може бути хибним: помилковим або неістинним. Але ми у будь-якому разі постулюємо досяжність істини, нехай навіть як корелят хибності нашого розуміння.

Інакше кажучи, усі здійснені аналізи свідчать про одне: наші міркування про світ наперед занурені в істину, принаймні так ми відчуваємо/у цьому ми впевнені. Ми виходимо з того, що: 1) істина є, неістина, хіба – це лише відхилення від істини; 2) ми здатні осягнути істину, нехай і у перспективі, у майбутньому. Фактично, це й є наша головна настанова.

Незалежно від того, чи істина насправді є, чи це просто наше внутрішнє відчуття/внутрішня переконаність, слід при-
Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

пустити, задля коректності, що ми можемо помилятися, – глобально, у витоках. З огляду на це припущення світ стає іншим. Це припущення, ця можливість не є поглядом з конкретної точки, позаяк її наявність дала б нам можливість з'ясувати, у чому саме полягає помилка та, отже, виправити її, стати на шлях істини. Це не є висновок, що прорубає вікно до істинного шляху, бо у такому разі ми повертаємося до попередніх міркувань про істину та стверджуємо, що вона є. Це лише припущення, що має братися до уваги: можливо, ми помиляємося не лише відносно чогось, а взагалі – що є щось, істина, відносно якої ми можемо помилятися.

Буття є, небуття немає. Ок. Але чи воно є саме таким, як ми вважаємо? І чи воно насправді є? Чи можемо ми стосовно бодай чогось стверджувати, що воно є?

Достовірною є лише достовірність. Істина не є достовірністю. Її не можна удостоверити. Ми лише здобуємо відповіді на запитання, які ставимо. Чи слушно ми ставимо ці запитання? Чи не помиляємося ми глобально, формулюючи їх відповідним чином?

М*и. Можемо. Помилятися. Глобально. У витоках. І з цього потрібно зробити усі належні висновки. Або ж спростувати це твердження.*

Здебільшого критика розуму та раціональних пізнавальних можливостей піддає сумніву їхню здатність пізнати світ. Зсув відбувається у напрямку чогось іншого, що є визначальним перед розумом та раціональним, але це не ставить під сумнів вихідну настанову про здатність охопити істину (у будь-який спосіб) – ми продовжуємо рух відкриття істини, нехай і у формах, що суперечать раціональним. Ми все одно претендуємо на досягнення істини, тобто «вектор» руху залишається незмінним.

Зрештою, з таким сумнівом стикається Декарту *Медитаціях*. Його вихід відомий: Бог не є ошуканцем. З кожною сторінкою він усе частіше застосовує цю формулу, перетворюючи її на універсальну. Тобто Бог є *сильним припущенням*, завдяки якому долається постійний сумнів. А якщо розмежувати відповідь: Бог є (у специфічному, нелюдському значенні є), але Йому байдужа пізнаваність світу? Звідси видно, що у картезіанському припущенні, що надає впевненості, згорнуто два постулати, а не один.

ІСТИНА ТА ПРОБЛЕМА ПЕРШОПОЧАТКУ

Першопочаток, засада та основа (*ἀρχή, principium*) – водночас і початок речей, і початок доведення (*обґрунтування*). Розуміння істини, таким чином, теж від початку диференційоване: це і першопочаток (основа) речей та тверджень, і першопочаток (підстава) обґрунтування, доведення. Друге значення *ἀρχή* та *principium* – керівництво (правила доведення чи закони існування речей). За визначенням є такими, що не потребують та, назагал, не можуть бути доведені.

«Принцип/начало, *ἀρχή, principium* – це те, що починає, і те, що керує, причому обидва ці сенси поєднані в одному слові як у грецькій, так і в латинській. Це породжувальний елемент буття чи/ї відправний пункт пізнання»⁹.

Певним чином таке розуміння провокує вторинність істини, тобто робить її залежною від початку та правил (законів). Але чи не мають початок та правила (закони) також бути істинними? Інтуїтивно саме так, тому й не полишаються спроби дослідити (довести) початок та правила. Якщо застосовувати

⁹ Європейський словник філософій : Лексикон неперекладностей : пер. з фр. 2-ге вид., виправл. К. : Дух і Літера, 2011. Т. 1. С. 101.

інструментарій, аналогічний до доведення висновків, матимемо коло в обґрунтуванні (*petitio principii*), отже – ми потребуємо іншого інструментарію для дослідження їхньої істинності та істини як такої.

Ми завжди опиняємося у певній *ситуації*, яка склалася до нас. У нас немає можливості опинитися до ситуації, у нульовій точці. Разом з тим, у нас немає можливості вийти поза межі ситуації інакше, як уявно, позірно. Тому єдино можливим методом для дослідження є *реконструкція* ситуації, сходження від наявного до початків. Це дає можливість з'ясувати, якими мають бути умови, щоб ситуація склалася саме так (або варіанти умов). Звідси тотальний сумнів: ми не можемо дослідити, чи не могла ситуація скластися інакше, чи не пропустили ми якісь умови, що надали актуальність іншому варіантові.

Реконструкція є поширеним варіантом відповіді на запитання про першопочаток.

ІСТИНА ТА ЛОГІКА

Логічно, кажемо ми, що істина передує будь-чому. Отже, вона має передувати й логіці теж, бо інакше логіка (у будь-якому розумінні: набір правил умовиводу, інтуїтивне сполучення частин доведення тощо) буде вища за істину. Загалом, усі концепції істини – від кореспондентної до комунікативної – виходять з подібного, узалежнюючи істину від чогось іншого. Цей шлях зрозумілий – наприкінці його ми маємо позбутися бажання віднайти істину, замінюючи її на щось інше. Проте ми раз у раз повертаємося до проблеми безсумнівного початку, інакше релятивна конструкція може бути поставлена під сумнів.

Логіка так чи інакше має бути присутня у дослідженні, бо інакше ми скочуємося до набору приватних тверджень, для

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

кожного – індивідуальних, які не можуть бути сприйняті іншими, оскільки в них є свій набір.

Закриття системи логіки, усунення з неї метафізики призводить до заперечення необхідності істини як зайвого, надмірного поняття, яке легко можна замінити на просте твердження: $s \in p$, та, відповідно, щодо хиби – s не $\in p$. В межах певної системи цього достатньо, щоб оголосити зайвим додавання прикметника «істинний» до $s \in p$, тобто у закритій системі істина справді виявляється зайвою. Справді. Але це якщо не ставити під сумнів саму систему, не ставити під запитання її постулати. Нижче ми торкнемося проблематизацій логіки, які підважують універсальність заперечення істини. Окрім того, під запитанням опиняються підвалини (підґрунтя логіки), усунені як метафізичні.

Здебільшого ми маємо справу з двома моментами логіки: правила виведення (ширше – схематизм думки) та об'єкти оперування. Щодо об'єктів: ключовою проблемою є не лише оперування ними, але й проблема встановлення значення: усі ці А, В тощо лише на перший погляд є однозначними та безпроблемними. Проте у реальному мовному вжитку за кожним з них може стояти безліч значень, що ставить під сумнів ефективність логіки. Власне, на це звернув увагу Шопенгауер, прирівнявши логіку до риторики, коли висновок робиться на реальному матеріалі, а не за допомогою штучно утворених понять¹⁰. **Це перша проблематизація логіки.** Перехід від досліджень логіки до мови, як мені видається, здебільшого був зумовлений саме цією проблематизацією.

Друга проблематизація: пошук початку доведення. Дедуктивний умовивід надає статусу істинності всім результатам, але яким чином ми можемо досягнути точки безсумнівного початку? Лише в індуктивний спосіб, за допомогою якого

¹⁰ Шопенгауер А. Мир как воля и представление : пер. Ю. И. Айхенвальда / А. Шопенгауер : собр. соч. в 5-ти томах. М. : Московский клуб, 1992. Т. 1. §9.

можемо досягати лише ймовірнісних результатів. З цього випливає дві проблеми: 1) індуктивні умовиводи претендують на статус загальнообов'язкових; 2) звідки з'явилася претензія на дедуктивність, тобто бажання надати загальнообов'язкового статусу нашим умовиводам? В якийсь момент ми вирішили, що можемо судити про все з олімпу: відсікати щось, спираючись лише на наявні реконструкції. Програмування свідчить, що відтворення первісного коду за наслідками (якщо йдеться про вже ретрансльовану програму) не є точним, тобто реконструкція є обмеженою та пропонує лише один з можливих варіантів, але не відтворює первісний код.

На цій суперечності розвивається філософія (та протистоїть науці, зрештою): з одного боку, ми маємо лише реконструкцію знання до початків, з іншого – маємо якесь первісне знання (*a priori*, трансцендентальне тощо), на підставі якого опрацьовуємо здобуте. Інакше кажучи, ми маємо розуміння, що є якесь узагальнення, але намагаємося його замінити своїми уявленнями.

Водночас ми постійно робимо висновки з точки зору як індукції, так і дедукції – тобто в нас закладено обидві спроби: вони є, і ми мислимо з обидвох позицій. Це факт, який неможливо нехтувати.

Третя проблематизація логіки: походження правил умовиводу (схем мислення) – звідки вони беруться та чому мають сприйматися як безумовно істинні? У певному розумінні, ми досягаємо результату за рахунок нехтування дослідження однієї зі складових, вважаючи її наперед істинною. Але чи є в нас інструментарій, за допомогою якого можна дослідити проблему логіки?

Четверта проблематизація логіки: настанова на отримання позитивного (істиннісного знання), усунувши негативне (хибне). Про веритативну логіку та можливість побудови логіки хибності див. розділ *Негативна та позитивна концепції хибності*.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

П'ята проблематизація логіки впливає з третьої: вона полягає у наявності вже наперед встановленої відповідності між схемами умовиводу та фактами, що утворюють єдину систему. Тобто диференційований світ сходить до певного початку, з якого росте коріння і логіки, і фактів.

Шоста проблематизація логіки: для встановлення зв'язку між фактами та умовиводами ми маємо користуватися певною ідеалізованою мовою, що ніби заздалегідь підігнана під факти. Найкраще з цим завданням може впоратися математика або, межово, формалізована мова. В інших випадках виникають проблеми інтерпретації, коли опис не може схопити лише те, що потрібно, – завжди існують конотації, надмірності, що породжують власні ефекти в *описі*. Тобто в *описі* ми завжди отримуємо дещо більше, ніж можна безпосередньо побачити (на це, до речі, звернув увагу Декарт, описуючи бачене під вікном як людей, спостерігаючи лише сукупність парасоль).

Отже, традиційне розуміння логіки як чистого пізнання можливе лише за умови «очищення» від цих проблематизацій.

ІСТИНА ТА ЛОГІКА – 2

Логіка сходить до $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$, який містив усі можливі значення, що ми зараз диференціюємо.

$\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$

1) мова, звідси 1) усне повідомлення, вираз, слово, висловлювання, приказка, прислів'я, положення, доказ, висновок, наказ, доручення, пропозиція, пояснення, умова, домовленість, обіцянка (з невизн. майбутнім), **і в множині:** мова, поговор, балачки, порожні слова, відмовка, привід...; 2) а) предмет мови або оповіді, *справа*; б) випадок або дозвіл говорити, *право* слова; в) сказана промова, звідси
Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>